

Johann Gottlieb Fichte

i Lys af den nyere tyske Historieforskning.¹

Af

VILH. LA COUR.

Det er ejendommeligt at lægge Mærke til, hvorledes historiske Problemer ændrer Karakter og Indhold, eftersom Tiden skifter. Et Spørgsmaal, hvis Omfang og idehistoriske Betydning vi mente at være fortrolige med i Aarene før den store Krig, møder os nu — selv om Kildestoffet uændret er det samme — med en ny Betoning, en ny Værdi, et nyt Krav om Undersøgelse og Bedømmelse. Sagen er selvfølgelig den simple, at Historikeren som ethvert andet Menneske uvilkaarlig retter sine Spørgsmaal efter, hvad han og hans Samtid aandelig talt har Brug for at vide. Hvad han søger i det svundne, er Livsbekræftelse — en umiddelbar Følelse af, at Problemer, som farver hans egen Dag, og som former hans Samtids Skæbne, har mødt ogsaa tidligere Slægter, om ikke helt som nu, saa dog saa overensstemmende med vor Tids, at enhver øget Viden om det vil kunne faa levende Betydning for vor egen Tilværelse — folkeligt og menneskeligt. Historikeren vil først og fremmest tiltrækkes af de Spørgsmaal, som tillige præger Øjeblikkets Problematik.

Da jeg drev mine Studier her ved Universitetet, valgte jeg som Punktøvelse hos Prof. Fridericia Johann Gottlieb Fichtes »Reden an die deutsche Nation«. Det skete ikke tilfældigt. Der var i denne virile Personligheds Forsøg paa at vække en Nations Handlekraft og Selvbevidsthed noget, som

¹ Denne og de følgende to Afhandlinger er Prøveforelæsninger over selvvalgt Emne ved Konkurrence i Efteraaret 1936 om Professoratet i Historie ved Københavns Universitet.

jeg trængte til at faa bekræftet over for min egen Tid. Jeg vilde søge den umiddelbare Fornemmelse af Problemernes Genopstandelse — Bevidstheden om, at heller ikke det Øjeblik, som jeg selv tilhørte, var uden Livsforbindelse med det, der var levet for et langt, skæbnetungt Aarhundrede siden.

For enhver, som omkr. 1910 vilde studere Fichtes »Reden«, fandtes en fortrinlig Kommentar i Prof. Fr. Meineckes kendte Værk »Weltbürgertum und Nationalstaat« (1908). Det havde været Meineckes Hensigt at skrive »den tyske Nationalstats Genesis«. Han havde villet vise, hvorledes universelle og nationale Idealer i Fællesskab havde formet det Grundlag, paa hvilket den hvilede. Baade det 18. Aarhundredes Universalitet, præget af Rationalismens og den klassiske Idealismes Ideverden eller af Rousseaus og Revolutionens Individualisme og Verdensborgerlighed, og i ikke mindre Grad det gryende 19. Aarhundredes Universalitet, farvet af den unge Romantiks Forkærlighed for Middelalderens verdensomspændende Teokrati eller den tysk-romerske Kejsertankes magtpolitiske Drøm — begge disse rigt strømmende Kilder til tysk »Weltbürgertum« afdækkede han med en sjælden Klarhed og dyb Forstaaelse af Problemets Mangesidighed. Som en typisk Eksponent for Samspillet mellem de to Strømme skildrede han Fichtes Indsats, i hvilken Kosmopolitisme og Nationalisme kun var Sider af den samme Sag, og hvis Vækkergering til Tyskhed dybest set var en Vækkergering til Menneskelighed, fordi Tyskhed og Oprindelighed — ikke historisk set, men i ideel Forstand — i hans Tankeverden dækkede hinanden. Vi, som i disse sidste Aaringer inden Verdenskrigen blev grebet af Meineckes Klarhed og overlegne Ro, og som fandt væsentlige, værdifulde og varige Sider af tysk Aand afspejlet i hans Forskerpersonlighed, vi føler en Drift til nu, da han af nye Magthavere er kasseret som et udbrugt Kar, at bekræfte, hvor rig en Belæring om grundmenneskelige og grundtyske Egenskaber vi har høstet hos ham.

Alligevel — det havde paa ingen Maade været Meineckes Hensigt at give Nøglen til en fuldkommen Forstaaelse af Fichtes Personlighed. Selv om man ser bort fra, hvad der maaske

til syvende og sidst var det for Fichte ejendommeligste: hans specielt filosofiske Produktion, hans »Wissenschaftslehre« i alle dens Forgreninger, blev der mere end nok tilbage, som Meinecke ikke havde berørt, eller som han dog kun periferisk var kommet ind paa. Og det er i høj Grad interessant at se, hvorledes Tysklands politiske og økonomiske Isolering under Krigen af sig selv tvang Forskningen til at samle sig om et helt andet Problem end det, der gemte sig i Fichtes »Reden«. I disse Krigsaar blev hans »Geschlossene Handelsstaat« et stadig tilbagevendende Tema for Undersøgelserne. —

Men derved blev Interessen for Fichte som »national Profet« (Meinecke) delvis afløst af en Interesse for Fichte som teoretisk Politiker, og et Studium, som nok tidligere havde været drevet, men som aldrig havde kunnet glæde sig ved en Opmærksomhed, der svarede til den, man havde ofret Tyskhedsvækkeren, tog nu Fart.

Den første, som havde givet en fyldig Analyse af Fichtes social-politiske Teorier, var Gustav Schmoller, der saa tidligt som i 1865 trak Problemets store Hovedlinier op og med fuld Føje betragtede dem som i lige Grad hørende ind under Etiken og Nationaløkonomien¹. Det var at ramme Sagen i dens Kærne, og i Lys af denne Opfattelse skal man derfor forstaa hans Betegnelse af Fichte som Socialist.

Men Betegnelsen i sig selv siger jo ikke meget, naar den ikke nærmere defineres, og paa dette Punkt har Forskernes Opmærksomhed i særlig Grad samlet sig om at afdække de Forbindelseslinier, der kunde tænkes at føre fra Fichtes Socialisme til den senere tyske Partibevægelse i dennes forskellige Afskygninger. Hovedkilderne maatte for alle blive Fichtes »Grundlegung des Naturrechts nach den Prinzippien der Wissenschaftslehre« (1796—98) og hans »Geschlossene Handelsstaat« (1800). Forbindelsen mellem Fichte og Lassalle var ikke vanskelig at se, men ramte ikke det centrale i Fichtes sociale System². Og hvad Marxismens Forhold til ham angaar,

¹ Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik V (1865), S. 1—61.

² Det fremlyser allerede af H. Sievekings Afhandling »Fichte u. die Sozialökonomie« (Monatsschr. f. Soziologie I (1909), S. 379 ff.). Men den

var den Overensstemmelse, som kunde paavises, af en mere tilsyneladende end reel Art. Paa afgørende vigtige Punkter laa de to Systemer fjernt fra hinanden. I ganske særlig Grad gjaldt det vedrørende det Hovedsynspunkt, som allerede Schmoller havde fremhævet: at Fichte bag sin Opfattelse af Samfund og Stat, af Økonomi og Individ stadig anvendte en etisk Vurdering som Udgangspunkt, stadig var dybt præget af den klassisk tyske Idealismes Grundanskuelser, medens der ikke fandtes Fnug af disse Anskuelser i Karl Marx's System¹. Problemet fik ved Aarhundredskiftet en fyldig og systematisk, om end ikke helt udtømmende Behandling i Marianne Webers Bog »Fichtes Sozialismus und sein Verhältnis zur Marxschen Doktrin«².

Som før nævnt førte disse Studier over Fichtes Socialisme til en nøje Analyse af Tankerne i hans mærkværdige, stats-socialistiske Skrift »Geschlossene Handelsstaat«, og under Verdenskrigen, da Forholdene gennemtvang en Isolering, der i meget mindede om den Tilstand, som Fichte teoretisk havde tænkt sig, fik Studiet af hans politisk-økonomiske Ideer fornyet Aktualitet.

banebrydende Behandling af Problemet leveredes dog først af Eduard Bernstein i »Wie Fichte und Lasalle national waren« (Archiv f. die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung V (1915), S. 143—62).

¹ Vedrørende Fichtes Socialisme henvises i første Række til Willh. Metzgers lærerige Arbejde »Gesellschaft, Recht und Staat in der Ethik des deutschen Idealismus« (1917) og til en Afhandling af Heinrich Richert i Logos XI (1922—23), S. 149—80 (»Die philosophischen Grundlagen von Fichtes Sozialismus«). Richerts Fremstilling lider dog af en ret stor Ensidighed. En dybere Forstaaelse af Problemet viser Justus Hashagens lille Afhandling »Fichte u. der Sozialismus« (Jahrb. f. Nationalökonomie u. Statistik. 136. Bd. (1932), I, S. 495—98) og Fr. Jodl: »J. A. Fichte als Sozialpolitiker« (Fr. Jodl: Vom Lebensweg I (1916), 164—91). Sml. F. Bauermeister: »Fichte und d. moderne Sozialismus« (Monatshefte d. Comeniusgesellschaft f. Volkserziehung N. F. VII (1915), S. 26 ff.).

² Marianne Webers Bog har jeg ikke selv haft Anledning til at lære at kende, da den ikke findes paa de herværende Biblioteker. Mit Indtryk af den hviler paa de fyldige Anmeldelser af Fr. Naumann (Die Hilfe 1900, Nr. 30), Schäffle (Zeitschr. f. die gesamte Staatswissenschaft 57. Jahrg. (1901), S. 377—79) og Paul Menzer (Jahrb. f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft 25. Jahrg. (1901), S. 1127—29).

Det er af den største Interesse at følge den Diskussion, som udsprang heraf, og i hvilken der deltog Repræsentanter for de forskellige politiske Partier¹ Side om Side med egentlige Fagfolk — Historikere, Filosofer og Nationaløkonomer. Man kan vel sige, at Drøftelserne fandt deres Afslutning ved Nico Wallners dybtgaaende og overbevisende Arbejde »Fichte als politischer Denker« (1926). Selv om ogsaa denne Bog gav Anledning til nye Indlæg², blev der ikke principielt taget Afstand fra Wallners Theses. Det gjorde ikke heller Forfatteren af det nyeste, omfattende Indlæg i Sagen: Dr. Ernst Schenkel, som i 1933 udsendte Værket »Der demokratische Gedanke bei J. G. Fichte« — interessant bl. a. derved, at saa mange af Problemerne belyses ud fra en schweisisk politisk Tankegang. Fra alle Sider maatte man godkende Wallners Paastand, at Fichte som Politiker ikke kunde tages til Indtægt for noget af det 2. Riges tyske Partier. Han hørte hverken det liberale, det socialdemokratiske eller det konservative Parti til — skønt de alle, hver for sig, under deres indbyrdes Kampe om den rette Fortolkning af hans Meninger havde fundet Træk hos ham, som de havde opfattet efter deres egen partipolitiske Recept.

Man kan med en vis Ret sige, at det hidtil nævnte Resultat af Forskningen var temmelig negativt. Men helt andre Problemer havde da ogsaa samtidig været drøftet. Gang paa Gang havde man fulgt de Linier, som fører bagud i Tiden fra Fichte

¹ En meget karakteristisk Vurdering ud fra liberale Synspunkter giver Paul Hessel i *Die Hilfe* 1912, Nr. 21 (»Was kann der deutsche Liberalismus aus Fichte lernen?«) og ud fra socialistiske Kurt Eisner i *Sozialistische Monatshefte* 1912, II, S. 611—21 (»Der Philosoph des sozialen Enthusiasmus«). Inspireret af Krigen er Max Adler: »J. G. Fichte über den wahrhaften Krieg« (*Der Kampf* VIII (1915), S. 232—40) og af den tyske økonomiske Isolation Dr. Franz Jobst: »Der Staatssozialist und Prophet Fichte« (*Die Umschau* 20. Jahrg. Nr. 51 (1916), S. 1001—05). Sml. E. Metis: »Fichtes »Geschlossene Handelsstaat«« (*Nord u. Süd* 1915, Juli) og C. Bornhak: »Geschlossene Handelsstaat« (*Die Grenzboten* 1916, Nr. 11).

² En ret skarp Kritik af Wallners Arbejde vil man saaledes finde i *Archiv f. Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik*, 58. Bd. (1927), S. 648—52 (af Georg Gurwitsch), medens yderligere Stotte for hans Theses gives i *Schmollers Jahrb.* 53. Jahrg. (1929), S. 886 ff. (af J. Hashagen).

til det 18. Aarhundredes Fysiokrater, til Adam Smiths Liberalisme og Rousseaus Demokratisme. Og dette var mere frugtbart. Her afdækkedes Grobunden for Fichtes politiske Tankeverden. Her kom hans Ideer til at staa i deres rette Sammenhæng: man forstod Forudsætningerne for dem, man kunde analysere deres selvstændige Udformning, man kunde følge den Personlighedsudvikling, som de kendetegnede og se, paa hvilke Punkter hans egne Erfaringer og øjeblikkelige Omstændigheder havde været medvirkende til at give dem deres særlige Karakter.

Hvis De nu spørger mig, om dette Forskningsarbejde da er afsluttet, paa samme Maade som Studiet af Fichtes kosmopolitisk-nationale Vækkergering er afsluttet af Fr. Meinecke, saa svarer jeg Nej. Dels kan man næppe sige, at den Indvirkning som det 18. Aarhundredes politiske og økonomiske Teorier har øvet paa ham, foreligger fuldt belyst, dels forekommer det mig, at man har taget for ringe Hensyn til den dybtgaaende Indflydelse, som den franske Revolutions Tanker har øvet paa hans Sind. Som Regel er man standset ved det Vidnesbyrd, der kan hentes fra hans Ungdomsarbejder — »Zurückforderung der Denkfreiheit von den Fürsten Europas« og »Beiträge zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die französische Revolution« (begge fra 1793). Men i disse er det kun Fysiokraten og Demokraten, der fører Ordet. Den sociale Utopist, som man kender ham fra hans »Rechtslehre« og hans »Geschlossene Handelsstaat«, er endnu ikke fremstaaet. Vil man forstaa alle Forudsætningerne for hans særegne Socialisme, maa man ikke glemme, at Fichte ogsaa efter 1793 med levende Opmærksomhed fulgte Udviklingen i Frankrig, og at de politiske og sociale Systemer, som propageredes af Revolutionens ypperste Talsmænd, gjorde ham til en begejstret Tilhænger af »det nye Menneske«, der lovedes født. Den Tro paa Menneskehedens fremadskridende Fuldkommengørelse, som man træffer i hans »Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters« (1804/05), har til Forudsætning et Værk som Condorcets »Esquisse d'un tableau hist. des progrès de l'esprit humain«, der udkom i tysk Oversættelse

i 1796, og mange af de socialpolitiske Tanker, der præger »Geschlossene Handelsstaat«, udspringer direkte af Revolutionens økonomiske Lovgivning og den dertil knyttede Litteratur. For Fremtidens Fichteforskere vil det være en Opgave i Enkeltheder at paavise, hvorledes disse Teorier er overtaget og forarbejdet af den tyske Tænkere.

Jeg skulde dog tage meget fejl, om ikke dette Studium foreløbig vil lade vente paa sig. Begivenhederne i de allerseneste Aar har nemlig bragt helt andre Problemer i Forgrunden, og den nationalsocialistiske Bevægelses Gennembrud vil naturligvis medføre, at Fichtestudiet nu atter faar en ny Retning. Særegenheder ved Fichtes Tankebygning, som under den tidligere Diskussion ikke blev tillagt afgørende Vægt, fordi de ikke stod i Relation til Datidens egne Problemrækker, vil rykke frem i Forskningens Brændpunkt, indtil man har naaet at faa det Spørgsmaal besvaret: Kan vi hos Fichte finde et af Udgangspunkterne for den Opfattelse af Stat og Samfund, Nation og Individ, som vi i vore Dage ser paatvunget et mægtigt og gammelt Kulturfolk med en Følgestrengthed, der er lige saa uafvendelig som den er ubarmhjertig?

Foreløbig er det mest overraskende den Kendsgerning, at Fichte som Personlighed ingen Rolle spiller i Nazismens hellige Bøger. Man kan læse Hitlers »Mein Kampf« igennem, uden at møde hans Navn. Maaske skyldes det simpelthen Bogens Mangel paa bredere historisk Perspektiv. Mere mærkeligt forekommer det mig, at heller ikke Dr. Alfred Rosenberg synes at have været fængslet af Fichtes kraftfulde Mandspræg, dette vækkende Udtryk for »Daaden«s Filosofi. I en Tale, som Dr. Rosenberg holdt paa Partikongressen i Nürnberg i August 1929, og som blev offentliggjort under Titlen »Vom Wesensgefüge des Nationalsozialismus« (delvis indarbejdet i hans »Mythus des XX. Jahrhunderts (1930) og optrykt i hans »Blut und Ehre« (1931)), hyldede han Frihedskrigenes Heroer og blandt dem Fichte; men nogen dybere Vurdering af Rejsningens enkelte Mænd eller en Karakteristik af deres individuelle Forskellighed gav han ikke. Det laa trods Emnet helt uden for hans Plan.

Og alligevel ligger den Tanke at jævnføre den nazistiske »Weltanschauung« med Fichtes religiøst-filosofiske Verdensopfattelse saa snublende nær, at det næppe vil vare længe, inden den sætter Frugt i en idehistorisk Undersøgelse. Et første Forsøg er forøvrigt gjort. Allerede i 1932 holdt Professor ved Universitetet i Leipzig, Dr. Ernst Bergmann en Forelæsning, som to Aar senere udsendtes under Titlen »Fichte und der Nationalsozialismus«¹.

Jeg skal ikke opholde mig længe ved Prof. Bergmanns Skrift, der kort og godt skildrede Fichte som en 100 Procents National-socialist. Naar man læser Bergmanns Analyse, modtager man et slaaende Indtryk af, hvor historisk vildledende det er at hæfte Øjeblikkets partipolitiske Etiketter paa Fortidens Personligheder. Man maa Gang paa Gang sige til sig selv, at Lighederne vel er iøjnefaldende — men dybest set uvæsentlige, Ulighederne derimod langt mindre fremtrædende — men alligevel afgørende.

Nu er det ingenlunde min Agt at hævde, at der ikke er væsentlige Overensstemmelser mellem Fichtes Ideer og de for Tiden herskende i Tyskland. Det er der, og bl. a. fremlyser det af det System for en Nationalopdragelse, som han forelagde i sine »Reden an die deutsche Nation«. Men Fichtes Opfattelse af Nationalopdragelsen som det eneste virksomme Grundlag for den nye Tids og det nye Menneskes Skabelse, hans Tro paa dens Evne til at overvinde Klasse modsætningerne i Nationen, fordi den skal være almen — »völkisch« er det Ord, han selv konstruerer — og ikke forbeholdt de dannede Befolkningslag, hans Overbevisning om, at man ad denne Vej ikke alene kan indpode Ungdommen Fædrelandskærlighed i jordbunden Forstand, men ogsaa vække den til Forstaaelse af Fædrelandet i aandelig, oversanselig Betydning — alt dette gør ham jo strengt taget ikke til Nazist, selv om Nazismen nærer tilsvarende An-

¹ Endnu tidligere havde man fra socialdemokratisk Side været opmærksom paa Problemet og havde skildret Fichte som en glødende Anti-Nazist — selvfølgelig endnu mere urimeligt. Se Fr. v. Unruh: »Fichte u. der Nationalsozialismus« (Neue Rundschau 1931, II, S. 253—61).

skuelser. Vi kender dem ogsaa fra vor egen ærværdige Grundtvig, og det var dog en ret forbløffende Misforstaaelse, da enkelte begejstrede Landsmænd i 1933 af den Grund vilde indrullere Grundtvig blandt det 3. Riges Profeter.

Langt mere »nazistisk« er Fichte i selve den Form, hvorunder han tænker sig Nationalopdragelsen praktiseret — disse store, statslige Internater, hvor den ufordærvede Ungdom kan blive frigjort for enhver Paavirkning af det bestaaende Samfunds »forpestede Dunstkreds«, og ved selv at organiseres som afsluttede Lilleput-Samfund faa Lejlighed til at lære ethvert menneskeligt Samfunds Ide og Funktion at kende. Disse Internater, som økonomisk mest muligt skal hvile i sig selv, skal opelske Ansvarsfølelsen og Kammeratskabsfølelsen blandt de unge, de skal lære dem Økonomiens Grundregler og den samfundsmæssige Solidaritets Betydning, og de skal derfor ikke alene meddele dem Kundskaber i boglig Forstand, men de skal ad praktisk Vej udvikle en dyb Respekt hos dem for det legemlige Arbejde, de skal fremkalde en frivillig Disciplinering af Sindene og en Bevidsthed om, at ingen Snylter eller Drivert har moralsk Ret til offentlig Hjælp. Her befinder vi os unægtelig ikke paa en grundtvigsk Højskole. Her viger Fichte ikke tilbage fra at ville anvende Statsmagtens Tvang over for de Forældre, som ikke frivilligt vil afgive deres Børn til den offentlige Opdragelse, og selv om hans Internater jo ikke kan paralleliseres med vore Dages nazistiske Arbejdslejre, fordi det i disse drejer sig om Forankringen af den voksne Ungdom i den nye »Weltanschauung«, saa ligger det Sind, der har omstøbt Pestalozzis Opdragelsesideer i statssocialistisk Form dog ikke fjernt fra, hvad vi nu er Vidne til — i et generelt Forbud mod Privatskoler, i Hitler-Jugend-Organisationen og i Arbejdstjenesten. Ogsaa den Ungdom, som Fichte tænker sig, skal fra Barnsben af opdrages til at fylde et militært Kald, om det gøres fornødent (jfr. den nye Rigs-Ungdomslov af 1/12 1936).

Og hvis man vil hævde, at disse Ideer er de centrale i Fichtes Kamp for en Genrejsning af Nationen, har man utvivlsomt Ret til i ham at se en Forløber for Nazismen. Men alligevel bliver

en saadan Opfattelse ensidig. Ved den lægges Vægten for stærkt paa hans »Reden«, og man glemmer, at han i andre Arbejder har udtalt sig om Spørgsmaal af tilsvarende Vægt for det tyske Folks Fremtid, uden at hans Veje her — trods al ydre Lighed — fører frem mod den nationalsocialistiske Opfattelse.

Det vilde selvsagt føre for vidt i en enkelt Forelæsning at gaa nærmere ind paa de mange Problemer, som melder sig i denne Forbindelse, selv om de i Virkeligheden alle udspringer af den samme Rod: Fichtes Opfattelse af Begreberne Stat, Nation og Personlighed. For den, som ønsker at arbejde sig dybere ind i dette Stof, kan der først og fremmest henvises til Fr. Meineckes og Nico Wallners tidligere nævnte Værker.

Men her viser det sig, at hvor indtrængende og forstaaende end disse to Forskere har analyseret Fichtes Tanker om alt det, han forstod ved Begrebet »völkisch«, saa har de dog kun i Forbigaaende berørt hans Opfattelse af, hvad man i det 18. Aarhundrede kaldte det antropologiske Grundlag for Nationen — simpelthen fordi dette spillede en ganske underordnet Rolle for ham og derfor ikke blev underkastet nogen Diskussion i hans Værker.

Paa den anden Side er det indlysende, at netop den nuværende tyske Historieforskning vil have Opmærksomheden rettet imod dette Punkt. For tysk folkeligt-national Politik er jo »Rassenkunde« blevet et Kriterium, efter hvis uransagelige Love Menneskers Velfærd og Nationers Værd uden Barmhertighed afgøres. Skal Fichte idehistorisk kunne fremstilles som en Præ-Nazist, kan han ikke godt have savnet almen Forstaaelse af Racens Betydning for Folkets Regenerationsevne.

Og virkelig — »es ist erreicht!« I et omfattende Arbejde af den meget kendte Gobineau-Elev Dr. Ludwig Schemann — »Die Rasse in den Geisteswissenschaften. Studien zur Geschichte des Rassengedankens« — behandler han i III Bind (»Die Rassenfragen im Schrifttum der Neuzeit«, udkommet 1931) ogsaa Fichtes Forhold til dette Problem. Han omtaler straks med levende Sympati, hvorledes denne oprindelige »Wolkenwandler« (altsaa Fichte), der begynder med

lyserøde Drømme om en Verden, i hvilken Krig er ophørt og Ondskab bortelimineret, allerede 1793 er naaet til at erkende Jøderne som en dødelig Fare for Samfundene. Andre af de seneste Aars nazistiske Forskere — saaledes Prof. Dr. R. Pauli i »J. G. Fichte als Politiker und politischer Erzieher« (1933) — har udtrykkelig fremhævet Overensstemmelsen mellem Fichtes og Nationalsocialismens Holdning i Jødespørgsmaalet. Er dette virkelig berettiget?

Det eneste Sted, hvor Fichte i hele sin omfattende Produktion kommer ind paa Sagen, er i Ungdomsskriftet fra 1793: »Beiträge zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die französische Revolution«, og ingen skal nægte, at hans Udtryk her er ganske overordentlig skarpe.

Næsten i alle Europas Lande, siger han, breder der sig en mægtig, fjendtlighedsindet Stat, som ligger i bestandig Krig med alle de andre Stater, og som mange Steder er en tung Byrde for Borgerne. »Es ist das Judentum«. Menneskerettigheder skal Jøderne have, for de er Mennesker, og deres Uretfærdighed berettiger ikke os til selv at være uretfærdige. Men at give Jøderne Borgerrettigheder maatte forudsætte, at først alle deres Hoveder blev skaaret af og erstattet med andre, i hvilke der ikke fandtes en eneste jødisk Ide. »Jeg ser intet andet Middel til at beskytte os imod dem end at erobre deres forjættede Land til dem og sende dem derned«.

Nu ser jeg helt bort fra, at disse voldsomme Udfald, der kun formildes ved en temmelig forloren Humanitet, slet og ret er en Samling ufordøjede Fraser, hentet fra Samtidens antisemitiske Litteratur, og at de staar fuldkommen isolerede i Fichtes Produktion — i sig selv et afgørende Vidnesbyrd om, at Jødespørgsmaalet paa ingen Maade var det Kærnespørgsmaal for ham, som det i vore Dage er blevet for hans nazistiske Fortolkere. Jeg spørger kun, om det er berettiget ud fra et saadant enkelt foreliggende Kildested at fastslaa en Mands hele Holdning til et baade vidtrækkende og dybt alvorligt Problem?

Thi det maa dog ikke glemmes, at det takket være »Fichtes Briefwechsel«, som Hans Schultz udgav i 1925, er muligt

i nogen Grad at komme bag denne Façade-Antisemitisme og se Fichte staa saa at sige Ansigt til Ansigt med de Jøder, hvis skrækkelige Had til Menneskeheden han saa afskyvækkende havde skildret.

Da han i Efteraaret 1791 foretog en Rejse bl. a. til Polen, fik han rigelig Lejlighed til at færdes imellem og modtage Indtryk af den talrige jødiske Befolkning i de polske Byer, og i hans Dagbøger fra Rejsen, hvor han Gang paa Gang omtaler Jøderne, findes der ikke et eneste ufordelagtigt Ord om dem. Han kan lovprise Polakkernes Ridderlighed og give ondt af sig over Tyskernes Grovhed — over for Jøderne stiller han sig ganske neutralt. Og endnu bedre: da hans gode Ven Fr. Schlegel i Slutningen af 1790erne var traadt i Forhold til Filosofen Moses Mendelsohns Datter Dorothea Veit, som han først ægtede i 1804, skrev Fichte til sin Hustru, at ganske vist maatte en Lovprisning af en Jødinde lyde mærkelig i hans Mund, men denne Kvinde havde virkelig berøvet ham Troen paa, at der intet godt kunde komme fra den Nation. Hun var aandfuld, kundskabsrig, uden Prætentioner og godhjertet. »Man kommer til at holde af hende, og da hjerteligt. Jeg haaber, I vil blive Veninder«.

Her har man et ligesaa vægtigt Vidnesbyrd om Fichtes Holdning over for Jøderne som de meget ungdommelige og bombastiske Udtalelser fra 1793 om Dorothea Veits Racefæller. Skulde Fichte i vore Dage med Rette kunne tages til Indtægt for en kras Antisemitisme, vilde det ogsaa være paafaldende, at Jøden Lassalle kunde have omfattet hans Personlighed med saa stor og umiddelbar en Beundring. Ved Hundredaarsfesterne 1862 for Fichtes Fødsel, da Lassalle den 19. Maj i Det filosofiske Selskab i Berlin holdt sin varmtføjte og smukke Tale om »Die Philosophie Fichtes und die Bedeutung des deutschen Volksgeistes«, afholdt samtidig Nationalforeningen en Mindefest, ved hvilken Jøderne Berthold Auerbach og Prof. L. Kalisch var Talere. Aftenens tredje Taler, Politikeren Wilh. Löwe, var vist Halvjøde. Det er betegnende Kendsgerninger, som Forkynderne af Fichtes Nationalsocialisme burde have Op-

mærksomheden henvendt paa, bl. a. ved Læsning af Jøden Eduard Bernsteins tankevækkende Fichteafhandling i V. Bind af Archiv f. die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung (1915) — det første Forsøg paa at fremlede den idehistoriske Forbindelse mellem Fichte og Lassalle. De kunde saa samtidig oplyse, hvad de ligeledes har forsømt, at Fichte var Frimurer, Medlem af Logen Royal York, et ofte omtalt Forhold, siden Xavier Léon behandlede det ved den internationale Filosofkongres i 1910.

Naar det er ganske uimodsigeligt, at man savner enhver Ret til at parallellisere Fichtes Holdning over for Jøderne med Nationalsocialismens, føres man uvilkaarligt til at spørge, om han da i det hele har vist nogen Interesse for Problemer, der svarer til vore Dages tyske »Rassenkunde«. Det er selvsagt, at Linien fra Hans Günther over Ludwig Schemann til Gobineau ikke kan ventes ført helt tilbage til det 19. Aarhundredes Begyndelse, simpelthen fordi man ikke den Gang havde udformet den Række af videnskabelige Discipliner — Arkæologi, Antropologi, Etnologi o. s. v. — som Raceteoretikerne nu om Stunder tumler rundt imellem uden selv at eje fast videnskabelig Metode og derfor meget hurtigt endende i den rent værdiløse Diletantisme. Men man kan jo være yderst beskedn i sine Krav. Man kan jo spørge, om Fichte da tillagde sin Viden om det, man den Gang forstod ved Antropologi, nogen Betydning i Forbindelse med de statslige og folkelige Teorier, som han opstillede. Havde han nogen Forestilling om Racemodsætningerne som et virksomt Ferment i Nationen? Tillagde han nogen enkelt Race særlige Fortrin fremfor andre, og mente han, at en Raceblanding i alle Tilfælde virkede destruerende? Det er Spørgsmaal, som forekom baade Fr. Meinecke og Nico Wallner saa periferiske, at de næppe nok omtalte dem, men som Forholdene i vore Dage tvinger Historikeren til at klargøre sig.

Naturligvis vidste Fichte, at de store Racemodsætninger ogsaa giver sig til Kende som betydningsfulde psykiske Forskeligheder, og som saa mange baade før og efter ham holdt han af at generalisere paa dette Felt: Asiaterne havde Hang til

religiøs Hengivelse og Taalsomhed, Europæernes »sande Karaktertræk« var udpræget Sans for Ret og Frihed. Ligesaa selvfølgelig vidste han, at fuldkommen racerene Folkeslag ikke findes — overalt er der Tale om Blandinger. Men saadanne Blandinger opfattede han ikke som ødelæggende for Grundelementerne. Man ser det bl. a. deraf, at han forklarer al Kulturs Opstaaen ved den Folkeblanding, der i fjerne Tider har fundet Sted mellem det højst uhaandgribelige asiatiske »Normalfolk«, som han filosofisk konstruerede sig, og alle de vilde Stammer, der blev blandet med dette Normalfolk ved dets Diaspora. Endnu tydeligere kan man læse det ud af hans Opfattelse af det romerske Folks Opstaaen. Romerne udgjorde, sagde han, en Blanding af et indvandret, græsk Kolonifolk (Patricierne) og Landets oprindelige Urbeboere (Plebejerne); de førstnævnte repræsenterede den udadvendte Aktivitet, de var de aristokratiske Bærere af Statstanken — de sidstnævnte gennemførte ved deres Kamp for Ligeberettigelse sejt og udholdende Opbygningen af det romerske Folks indre Ret og Frihed, og Resultatet blev »et Mesterskab i borgerlig Lovgivning og i den indre og ydre Statsforvaltning . . . som før Romerne ingen Nation har besiddet«.

Ved Oldtidens Slutning stod Germanerne rede til at frelse den europæiske Nationalkarakters Sans for Ret og Frihed. Hvad der var vundet af Grækere og Romere, optog Germanerne i sig, og andre Stammers hærgende Togter gennem deres Omraade fik ingen blivende Betydning. Uafhængighed, Frihed og Lighed var tusindaarig Tradition hos dem, Hirdtroskab, Ry, Ære og Ordholdenhed — det var de folkelige Egenskaber, som Kristendomsforkyndelsen blandt Germanerne kunde bygge paa, og Kirkens centrale Myndighed, Pavestolen i Rom, blev den Magt, der af de mange Nationer skabte det kristne Rige, og som førte Tilsynet med den fremvoksende Folkeret, der lod hver enkelt kristen Stat udvikle sig efter sin egen individuelle Karakter. Men i deres Væsen er alle kristne Europæere kun et Folk, som anerkender det fælles Europa som deres sande Fædreland, og som fra den ene Ende af Europa til den anden søger det samme: Frihed, Ret og Lovbundethed.

Dette er i stærkt sammentrængt Form Hovedtheserne i Fichtes Antropologi, saaledes som den fremtræder i »Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters«. I den spiller Raceblandingen ingen som helst Rolle for Udformningen af »den kristne Europæers« almenmenneskelige Karakter. Trods Racernes oprindelige Uensartethed er han fremstaaet som et i antropologisk Henseende ensartet Produkt af deres Fusioner. Dette er et afgørende vigtigt Punkt. Hvad Fichtes Tanke sysler med, er hans Samtids gængse Ide om »der Mensch an sich«. Alle Forskelligheder ufortalt — det er det i højere Forstand menneskelige, det aandeligt og sjæleligt fællesmenneskelige, som baade bestemmer hans Vurdering af Fortiden og hans Haab for Fremtiden. Og der er intet overraskende i en saadan Opfattelse. Bortset fra Træk, der skyldes Fichtes egen spekulative Filosofi, hviler Fremstillingen paa de Anskuelser, som var gældende baade i Frankrig, England og Tyskland i det 18. Aarhundrede, og som i dettes Slutning forfægtedes i Göttingen af de førende tyske Historikere. Forudsætningerne for Fichtes Fremstilling af den menneskelige Kulturs Udbredelse og det menneskelige Væsens ensartede Grundelementer maa søges i Værker som Schlözers »Weltgeschichte nach ihren Hauptabteilungen« (1785—89, nye Udgaver 1792 og 1801) og Eichhorns »Weltgeschichte. Erster Band« (1799). Derimod har han tilsyneladende intet hentet hos en tredje af Göttingerskolens Mænd, Chr. Meiners, hvis »Grundriss der Geschichte der Menschheit« (1785) adskiller sig fra Schlözers og Eichhorns Værker bl. a. derved, at det lader etnografiske og racebiologiske Undersøgelser dominere. Her, hvor Fichte kunde have tilegnet sig forskellige Raceteorier, hvis han havde tillagt saadanne universalhistorisk Vægt, har han ikke søgt Belæring. Ogsaa dette negative Træk er oplysende om hans Standpunkt til Raceproblemet.

Men selv om Fichte betragter det almenmenneskelige som det givne Udgangspunkt for enhver antropologisk Grundopfattelse, er der naturligvis intet til Hinder for, at han i en enkelt Race — eller meget hellere »Folkestamme« eller »Nation«, for disse

Ord dækker dog langt snarere, hvad han tænker paa — kan se en særlig Fremmer af vigtige Sider i den menneskelige Kultur. Det gør han faktisk — ikke eet, men flere Steder.

Allerede i »Beiträge zur Berichtigung der Urtheile des Publicums über die französische Revolution« (1793) nævner han med Stolthed, at Grundlaget for det nyere europæiske Statsliv maa søges i Germaniens Skove (Montesquieu!) — eller mere nøjagtigt: i det frankiske Rige, der blev grundlagt af udvandrede Germanere, og hvorfra atter Impulsen udgik til de store europæiske Statsdannelser. Af dem — først og fremmest af det tyske Rige — er de øvrige Riger, som ikke umiddelbart er af germansk Oprindelse, skiftevis behersket, omvendt, kultiveret, ja saa at sige skabt.

Tanken var vel ikke ny. Jeg vil antage, at man uden større Vanskelighed kunde følge den ret langt tilbage i Tiden. Selv har jeg truffet den første Gang hos Englænderen John Hare, som 1647 udgav »Sankt Edwards Ghost or Antinormanism«, et bittert Angreb paa det gallo-romanske Element, der var kommet til England med Vilhelm Erobreren, og et glødende Forsvar for den angelsachsiske Grobund, hvoraf det engelske Folk var fremspiret. Thi dette angelsachsiske var kun en Udstraaling af det germanske, og — som Hare siger — »Tyskland er Europas Hjerne og Hoved«.

Denne Tanke fastholder Fichte op igennem Aarene. Den dukker atter frem i »Geschlossene Handelsstaat«, og den kommer klart til Orde ved Afslutningen af hans Forfatterbane — i »Die Staatslehre«, hvor Forskellen mellem frankisk og tysk Folkelighed og statsdannende Evne finder en aandfuld Forklaring. Men skarpest tegner hans Opfattelse sig i »Reden an die deutsche Nation«, hvis fjerde Tale simpelthen hedder »Den hovedsagelige Ulighed mellem Tyskerne og de andre Folk af germansk Herkomst«.

Det er atter her i første Række det frankisk-tyske Modsætningsforhold, han har for Øje. Tyskerne fastholdt deres Stammes oprindelige Bopladser, oprindelige Sprog og oprindelige Stammedeling. Frankerne derimod udvandrede, antog

et fremmed Sprog og skabte sig et Statsstyre mere i romersk end i tysk Aand.

Denne Ulighed var jo let at se, og den havde forlængst givet Anledning til forskellige Forsøg paa Forklaring. Men hvad var nu efter Fichtes Opfattelse den dybest virkende Aarsag til, at Uligheden blev saa fremtrædende?

Det var ikke denne, at Frankerne skiftede Hjembygd. »Langt fra at ændres af Bostedet behersker Folkekarakteren denne og ændrer den efter sig«, siger Fichte — og tager derved Afstand fra Teorier, som ellers var i høj Grad gængse blandt det 18. Aarhundredes Antropologer, og som kan føres tilbage til Montesquieu. »Lige saa lidt Vægt kan man lægge paa den Omstændighed, at den germanske Stamme i de erobrede Lande blandedes med de tilstedeværende Indbyggere; thi Sejrherrer og Herskere og Skabere af det gennem Blandingen opstaaede nye Folk var dog kun Germaner. Desuden fandt den samme Blanding, som i Udlandet skete med Gallere, Kantabere o. s. v., i Hjemlandet Sted med Slaver, sikkert i ikke mindre Udstrækning; saa det vilde nu om Dage ikke falde let for et enkelt af de fra Germanerne stammende Folk at vise en renere Afstamning end de øvrige«.

Nej, det der er Hovedaarsagen til den frankisk-tyske Ulighed er Sproget. Frankerne overtog et dødt, d. v. s. et afsluttet, sterilt Tungemaal — Tyskerne besad sprogligt en levende, vækkende Fortidsarv. Efter Fichtes Mening var Sproget en »Naturkraft«. Det var ikke saadan, at Mennesket skabte Sproget efter sit eget Lune; men Sproget formede Mennesket, fordi det udviklede sig med tvingende Nødvendighed af det aandelige Behov, som Slægten ejede. Det var i sig selv Udtryk for Liv og Aand. Derfor kunde de Udvandrere, som havde overtaget det sterile romerske Sprog, vel kommentere og klarlægge den sterile romerske Tanke; men de kunde ikke skabe nyt aandeligt Liv i evig Forstand. Denne Evne var forbeholdt det tyske Folk, som — fordi det bevarede den levende Forbindelse med sit Ursprog og ikke af nogen som helst anden Grund — var »Urfolket«, »Folket slet og ret«. Denne dets Evne til at skabe nye aandelige

Værdier af dets egen aandelige Urgrund viste sig, da det tyske Borgerskab blev til i Middelalderen, da Luthers Reformation fremkaldte Betingelserne for den sande Gudstro, og da den nye tyske Filosofi bragte Klarhed over den menneskelige Aands sande Formaal. Alt skyldtes Tyskernes Liv i og med den skabende »Naturkraft«, som gav sig til Kende i det levende Folkesprog.

Fichtes ejendommelige Opfattelse af Sproget som Urkilden til Nationens Liv er af stor historisk Interesse, ikke mindst for os Danske, for hvem Tanken paa Grundtvig ligger nær; men jeg har ikke her Lejlighed til at redegøre for dens idehistoriske Placering. Det, som i denne min Forelæsning har Hovedinteressen, er Fichtes kategoriske Afvisning af, at den gallisk-frankiske Folkeblanding ud over Sprogskiftet har afsat dybere Spor i Nationen end de Folkeblandinger, som vitterligt havde fundet Sted i Tyskland selv, og som ikke havde evnet at udslette den tyske Nations Urpræg. Naar man læser dette, studser man unægtelig over hos Dr. Ludwig Schemann at finde følgende afsluttende Vurdering af Fichtes Udtalelser om antropologiske Problemer: »Hans Ord fortjener at indføres med gyldne Bogstaver i enhver Racelæres Katekismus saavel som i ethvert fædrelandsk Breviar«.

Thi det er i Virkeligheden forbavsende at se, hvor ringe Vægt Fichte lægger paa denne Folkeblanding. Baade Eftertiden og Fortiden læste ganske anderledes betydningsfulde Følger ud af den. Det endnu levende Spørgsmaal, hvorledes henholdsvis det frankisk-germanske og det gallo-romanske Element har indvirket paa fransk Samfunds- og Statsliv, kan vi følge helt tilbage til Huguenotstridighederne i Slutningen af det 16. Aarhundrede. De, som den Gang støttede det centralistiske Styre, følte sig dragne af det gallo-romanske Element, Modstanderne af dette Styre følte sig tiltrukket af det frankisk-germanske. Striden var aabnet allerede i 1573 af Franz Hotmann, som i sin »Francogallia« lovpriste Frankerne, fordi de havde bragt Friheden til det af Romerne undertrykte Gallien, og paa Montesquieus Tid forfægtedes det samme Standpunkt af Grev Boulain-

villiers i hans »Histoire de l'ancien gouvernement de la France« (1727), medens det gallo-romanske Standpunkt forsvarede af Abbed Dubos i »Histoire critique de l'établissement de la monarchie française dans les Gaules« (1734). Boulainvilliers saa i Frankerne ikke alene Galliens Erobrere, Grundlæggerne og de eneste Retsindehavere af et frit Statsliv med Valgkongedømme, men han opfattede dem ogsaa som den ægte franske Adels Forfædre efter Blodet. Han hævdede med andre Ord, at der fandtes et racebiologisk Skel i det franske Folk. Netop derfor er Boulainvilliers i vore Dage blevet lovprist af den moderne Raceforsknings Stormester, Gobineau. Men for Fichte var en saadan Opfattelse ganske fjern.

Vil det være ugørligt for den historiske Forskning at fastholde Teorien om Fichte som en Forfatter af gyldne Sentenser »i enhver Racelæres Katekismus«, saa maa vi paa den anden Side indrømme, at der virkelig findes Tanker hos ham, som uomtvisteligt peger frem mod vore Dages tyske »Weltanschauung«. Jeg kan her kun i store Træk berøre, hvad der forekommer mig at være det væsentligste.

Tidligere har jeg allerede nævnt den statssocialistiske Tvangsret, som han vil lægge til Grund for sin Nationalopdragelse overalt, hvor Frivillighedens Princip maatte svigte. Jeg vil hertil føje, at man ikke kan følge, hvorledes han i Aarene mellem 1804 og 1813 stærkere og stærkere udformer Teorien om den uindskrænkede Statsmagts Ret til at regulere alle Samfundslivets Forhold — politiske, sociale, økonomiske, kulturelle, religiøse — uden at tænke paa Statsteorier, der hører hans egen Nation i vore Dage til. I den »Fornuftstat«, som han vil opbygge, har Mennesket faktisk ingen som helst Frihed, skønt det hele ydre Apparat netop tilsigter at skabe Forhold, hvorunder Friheden kan gøres absolut.

En saadan Stat forudsætter en suveræn Vilje som Leder. Han siger det selv i de Forelæsninger, som han i 1812 holdt om »Das System der Rechtslehre«. Skønt i Staten en Embedsmand altid maa være afhængig af sin nærmeste overordnede, maa denne Række dog »et eller andet Sted afsluttes, og vi maa

naa til en Vilje, der tvinger alle andre uden selv at kunne blive tvunget«. Ja, Standpunktet er saa absolut, at han med den største Skarphed vender sig imod Montesquieus berømte Teori i »L'esprit des lois« om Tredelingen af Statsmagten. Den suveræne Vilje maa være udelelig. Den maa selv kunne fremkalde de Love, efter hvilke den administrerer, og den maa selv kunne fælde den sidste og afgørende Dom over, hvorvidt disse Love adlydes eller ej. Det er et Standpunkt, der ligger saa fjernt som muligt fra hans Ungdoms paradoksale individualistiske Forkyndelse af den enkeltes Ret til fuldkommen at sige sig fri af det Samfund, i hvilket han lever — den logiske Konsekvens af den »contrat social«, som han havde lært at kende hos Rousseau.

Denne suveræne Vilje, denne »Zwingherr«, som han kalder ham, skal i første Række være Folkets Opdrager. Det er kun den Omstændighed, at han klarest af alle ved, hvad der tjener Fornuftens Herredømme og ofrer sig for at bibringe Folket den samme Viden, som giver ham det moralske Grundlag for hans enestaaende Magt. Men, vil man spørge, hvorledes tænker Fichte sig da denne »Zwingherr« udpeget?

Afgjort ikke ved Mængdens Valg. »Et godt Flertal fremkaldes af en god Regering«, siger han, »derimod ikke en god Regering af et godt Flertal« — simpelthen fordi dette gode Flertal er utænkeligt, saa længe en god Regering ikke først har skabt det. Men hvad da? Hvilken anden Vej kan han vise? »Es ist eine Aufgabe an die göttliche Weltregierung«, hedder det. Og vel at mærke: dette skal opfattes aktivt. Det er ikke Udtryk for en Resignation. Det er Udtryk for en Fortrøstning. Gud vil i Tidens Fylde sende Nationen den rette Leder. Han skriver: »Engang vil og maa en komme, der som den retfærdigste i sit Folk er dettes Hersker. Denne vil ogsaa finde Midlet til at fastsætte Successionen af de bedste«. Hvorledes det skal ske, ved Fichte paa dette Tidspunkt ikke. Kun saa meget ved han, at baade Magt ved Folkevalg og Magt ved Arv er udelukket. I »Die Republik der Deutschen, zu Anfang des zwei und zwanzigsten Jahrhunderts, unter ihrem fünften Reichsvogte« har han ladet sin Fantasi — og sin Logik —

tegne et Fremtidsbillede af de politiske Forhold, hvorunder dette »Zwingherrschaft« kan fuldbyrde hans Tanker om Statens og Nationens inderste Mening.

Men en saadan Fantasi var ham i disse hans sidste Aaringer ikke nogen Leg med blodløse Abstraktioner. I sit Udkast til et politisk Skrift, fremkaldt ved den preussiske Konges Opraab »An mein Volk« i Marts 1813, har man hans politiske Testamente, og rigtignok indleder han det med en Bemærkning om, at han ikke venter nogen »umiddelbar Virkning i den virkelige Verden« af det, han nu vil sige. Men det vilde dog være en fuldkommen Miskendelse af Fichte, hvis man troede, han havde regnet sit Skrift for et abstrakt filosofisk Forsøg i Politik uden praktisk Betydning. Nej, man skal læse, hvad han det selvsamme Aar skriver i sin »Staatslehre«: »Al Videnskab er Grundlaget for Daad; en Forskning, der ikke staar i noget som helst Forhold til Praxis, gives ikke . . . Derfor maa Ordet: »dette kan teoretisk set være sandt nok, men det gælder ikke i Praxis«, hedde: endnu gælder det ikke; men det skal med Tiden komme til at gælde. Den som mener noget andet med det, har slet intet Blik for Udviklingen, han holder det tilfældige, det, som er betinget af Øjeblikket, for evigt og nødvendigt: »er ist . . . Pöbel«.

Og det er da værd at mærke sig, at han ogsaa i dette Udkast viser hen til en kommende »Zwingherr« som til den, der i Rettens Navn og som Rettens Fuldbyrder skal overtage Folkets Ledelse. Det er en Tanke, som stadig dukker frem hos ham i dette Aar — saaledes ogsaa i Statslæren, hvor han tillige besvarer det vanskelige Spørgsmaal om Udvælgelsen, hvis praktiske Løsning han ikke havde fundet under Forelæsningerne Aaret forud: han skal udgaa af »Lærernes«, d. v. s. af Folkeopdragernes Kreds — udpeget »aus dem Rate dieser höchsten Volksbildner«. Hans første Pligt skal være at opdrage Folket til sand og fri Menneskelighed, d. v. s. til Tyskhed. Han skal være »einen Zwingherr zur Deutschheit«.

Og dermed rører vi ved det egentlige Hovedtema i Fichtes politiske Udkast: al tysk Politik skal stile imod at skabe den stortyske Enhed, som hidtil ikke har kunnet blive født paa Grund af de mange modstridende Lands- og Standsinteresser.

Der gives et fransk, et engelsk Folk, men ikke et tysk. Man stræber efter et Rige, ja et Universalmonarki — men høster kun indbyrdes Kampe. Man drømmer om et Forbund — men savner en Leder. Man tænker sig, at Fyrsterne selv vil resignere og træde sammen til et konstituerende Raad — men hvem kan egentlig tro paa den Tanke? Splittelsen er de Tyskes Arvelod — si diis placet.

Der er i Fichtes politiske Udkast af 1813 meget, som fører Tanken hen paa vore Dages tyske Politik, selv om adskilligt er ændret i Tiden mellem da og nu — særlig Forholdet til Rusland. Men paa andre Punkter er Overensstemmelsen klar: Uviljen mod Frankrig, den kølige Bedømmelse af England, den dybe Mistro til Østrigs Evne som førende tysk Stat, den kraftige Appel til Preussen, den altbeherskende stortyske Drøm, den dybtgaaende Skepsis over for de tyske Fyrster og adelige Junkere, den sikre Forvisning om en tysk Fører til Frihed og Ret og den klippefast Overbevisning, at en saadan Fører ved uindskrænket Magt paa alle Statslivets Omraader skal kunne blive den sande »Zwingherr zur Deutschheit«.

Sammenligningen kan kun antydes. Den kunde føres videre paa en hel Række andre Omraader — udstrækkes f. Eks. til Fichtes Ord om Statens Kirkepolitik (hvor han bogstavelig foregriber Tanken om en tysk Rigskirke) eller til hans Afhandling (i »Staatslehre«) om den »sande«, d. v. s. den folkelige Krig. Altsammen Spørgsmaal, som stærkt sysselsatte hans Tanker i 1813, og hvor han gav Udtryk for Anskuelser, der i væsentlige Henseender maa kunne godkendes af vore Dages Nazister.

Men, vil man til Slut spørge, var Fichte da ikke trods alt den Præ-Nazist, som Prof. Bergmann paastaar? »Wahrhaftig: ein besserer Nationalsozialist war nie«.

Jeg tror, at den idehistoriske Forskning, som i den kommende Tids Tyskland utvivlsomt vil tage Fichte-Problemerne op til ny Belysning, skal være meget varsom med at tage ham til Indtægt for det Statsstyre, der nu er gennemført. Trods al upaatvivlelig Lighed mellem dette og adskillige af hans Teorier er der — forekommer det mig — absolut afgørende Uligheder.

Dette gælder bl. a. Opfattelsen af selve Førerpersonlig-

heden. Naar Hitler i »Mein Kampf« tilspidser sin Definition saaledes, at »Führen heisst: Massen bewegen können«, og at man af Hensyn til dette Formaal bør anvende de Agitationsmidler, som de mindst aandeligt udviklede er i Stand til at fatte, saa vil man uden Vanskelighed se, at denne haardhændede politiske Praktiker og Propagandist er væsensforskellig fra Fichtes lige-saa myndige, men udelukkende af Nationens aandelige Elite, dens »Lærere«, dens »Volksbildner« udpegede »Zwingherr«.

Og Forskellen gaar meget dybt. Hitler siger: »Et politisk Partis Styrke hviler paa ingen Maade paa de enkelte Medlemmers størst mulige og selvstændigst mulige Aand, men paa den disciplinerede Lydighed, med hvilken Partiets Medlemmer yder det aandelige Førerskab deres Følge«. Fichte siger: »Der Zwingherr er tillige Opdrager, um in der letzten Funktion sich als den ersten zu vernichten«. Den omnipotente Førers første Opgave er Folkets Opdragelse til et aandeligt Liv, der overflødiggør ham selv. Det er dette, Fichte forstaar ved en Opdragelse til Frihed. I denne Forbindelse tænker han ikke paa social Frihed — den skal ikke vindes gennem Opdragelsen, for den er i sig selv en Forudsætning for Opdragelsen. Han tænker ikke heller paa den nationale Frihed — for den er intet Problem, den er selve Livsgrundlaget for Staten og Personligheden. Tilbage er den politiske og den aandelige Frihed. Hvorledes er hans Stilling til dem?

Den politiske Frihed, siger han, er en rent formel Frihed, en Frihed for den enkelte til at træffe sit Valg, ens for Rettens Forkæmpere og for dens Modstandere og uden andet virkeligt Værd end dette, at den holder Vejen aaben for ethvert Menneske til at vælge det rette. Den aandelige Frihed er derimod en sædelig Frihed, en indre Overbevisning om, at kun Retten gør fri, mens Uretten binder. Det er denne Overbevisning, der skal vækkes. Det er Forstaaelsen af denne den eneste virkelige Frihed, som skal skabes i Folket, selv om den formale Frihed maa tilsidesættes, indtil Maalet er naaet. Og lykkes dette for Folkets aandelige Leder — »er wäre der von Gott eingesetzte Zwingherr«.

Den indre Frihed er da for Fichte det endelige og sidste Maal, fordi kun denne muliggør en Verdensopfattelse, der sikrer Rettens Herredømme. Det dybestliggende i hans Tankegang paa dette Punkt kommer lidenskabeligt frem i hans ottende Tale til den tyske Nation — den, hvori han redegør for, hvad Folk og Fædrelandskærlighed er i Ordenes højere Betydning. Han udvikler her, hvorledes Fædrelandskærligheden maa være den absolut højeste, sidste og uafhængige Autoritet i Staten, og hvorledes dens nærmestliggende Opgave maa være ved Statens Midler at sikre den indre Fred. Og, hedder det, hvis man slet ikke har andre Hensyn og Formaaler end dette, »saa vil man gøre vel i at indskrænke Friheden saa meget som muligt, tvinge alle Medborgernes Følelser ind under en ensartet Regel og holde dem under stadigt Opsyn«. Men Sikringen af den indre Fred kan dog ikke være Fædrelandskærlighedens egentligste Opgave, selv om det er den, der først maa løses. Dens egentligste Opgave er at vække til et højere Syn paa Menneskeheden og Folkeslagene, og derved sprænges Rammen, saa snart det første Formaaler — den indre Fred — er naaet. Thi, siger han nu, »Frihed, selv i det ydre Livs Forhold, er det Jordsmon, af hvilket enhver højere Udvikling spirer. En Lovgivning, som har denne højere Udvikling for Øje, maa give Friheden saa stort et Spillerum som muligt, selv med Risiko for, at den ensartede Ro og Stilhed derved vil blive mindre, og at Regeringen vil blive vanskeligere og møjsommeligere« —.

Nej, Fichte var ikke alene den tidsprægede Blanding af en Kosmopolit og en Nationalist, som Fr. Meinecke har vist os. Han var ikke heller kun den paradoksale Blanding af en Liberalist og en Socialist, som Nico Wallner har paapeget. I hans Sind forenedes paa den ejendommeligste Maade en lidenskabelig Forstaaelse af baade Individualismens og det autoritære Systems Ret, naar de begge tjente det sidste og afgørende Formaaler: den indre Friheds Vækst, udadtil udtrykt i Rettens Herredømme mellem Mennesker og Nationer.

En fængslende Personlighed fra en skæbnesvanger europæisk Brydningstid. Livsbekræftende for os Europæere af i Dag.